

VERTYBIŲ REFLEKSIJA KAIP PRASMINGO GYVENIMO PAIEŠKOS METODAS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE

DALIA VERBYLĖ

Kauno kolegijos Sveikatos priežiūros fakultetas, Socialinio darbo katedra

Raktažodžiai: *vertybės, prasmė, vertybinis paveldas, vertybinė išmintis, vertybių refleksija, įvaizdis, įžvalga, veiksmas, patirtis, patirties sritys, vertybių refleksijos šaltiniai.*

Santrauka

Žmogaus polinkis reflektuoti ir ieškoti prasmės susijęs su vertybėmis ir jų pažinimu. Vertybės ir prasmė žmogui suteikia gyvenimo tikslą, yra gydymo ir ugdymo būdas. Teoriniai tyrimai leidžia teigti, kad vertybių refleksijos metodas yra prasmės ieškojimo pagrindas šiuolaikinėje visuomenėje. Straipsnyje pateikiami prasmės ieškojimo proceso momentai, vedantys link vertybinės įžvalgos, pristatoma pati vertybių refleksijos struktūra ir aptariami šio metodo ypatumai.

VADAS

Šiandien susiduriama su asmeniniais, socialiniais, geopolitiniais ir aplinkos pasirinkimais bei iššūkiais, tampančiais žmonių prasmės ir vertybių refleksijos pasekmėmis. Žmonių gyvenimo prasmės klausimai turi reikšmės ne tik jų pačių, bet ir ateities generacijoms ir visai planetai. Dėl pasirinkimų svarbos kiekvienas turi kreipti dėmesį į refleksijos proceso charakterį ir kokybę.

Žmonijos istorinė atmintis patvirtina, kad vertybės turi galią suteikti prasmę gyventi. Žmonės neatsiejami nuo vertybių ir jų tradicijų, kitaip sakant, nuo vertybinio paveldo. Akivaizdu, jog vertybinės, kultūrinės ir religinės tradicijos yra labai galingos.

Tačiau prasmę, pagal V. Frank [5], reikia atrasti kiekvienam ir tai yra geriausias orientyras išgyvenant įvairius įvykius ir laikotarpius. Prasmė, anot Frank [5], yra gyvenimo tikslas ir gydymo bei ugdymo būdas. Kaip teigia pats autorius, trečdalis nusižudžiusių jaunų žmonių JAV nematė prasmės gyventi. Lietuvos visuomenė šiuo metu taipogi išgyvena vertybinę, moralinę krizę dėl pačių įvairiausių priežasčių. Todėl nenuostabu, kad šioje visuomenėje tiek daug nelaimingų, nusivylusių žmonių, kitaip sakant, dvasiškai sergančių. Nes pagal Pasaulio sveikatos organizacijos sveikatos apibrėžimą tai yra žmogaus organizmo funkcionavimas tenkinant

fizinius, psichinius, socialinius ir dvasinius ar kūrybinius poreikius [1]. Taigi šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje ypač aktualu rūpintis visapusiška žmogaus sveikata, o ne fragmentiškai atskiriant atskiras jos sritis. Galima teigti, kad žmogaus vertybės ir yra visas sveikatos sritis jungianti grandis ir jo gerovės garantas.

Šiandien vertybės bei jų autentiškumas ir žmonių bendruomenės ištikimybė joms pasaulyje nyksta, mažėja. Juk žmogaus galimybė prasmingai gyventi yra susijusi su jo galimybe pastebėti, paaiškinti ir atrasti vertybių kokybę savo patirtyje. Žmogaus galimybė gyventi turtingą, autentišką gyvenimą priklauso nuo jo galimybės pažinti vertybes. Aišku, vertybių refleksija yra svarbi visiems, ieškantiems prasmės savo gyvenime. Tačiau ypatingai reikalinga socialiniams darbuotojams, ugdytojams, švietėjams, psichologams, sielovadininkams, politikams, medikams, verslininkams ir kitiems, tarnaujantiems įvairiems visuomenės narių poreikiams.

Antropologų teigimu, žmonės turi polinkį ieškoti prasmės ir būtent savo gyvenimo patirtyje, kultūroje, religijoje, iš kur kyla pati vertybių refleksija. Vadinasi, refleksija yra įsišaknijusi žmogaus troškime suprasti tikriausią, turtingiausią prasmę savo gyvenime [16].

Dažniausiai žmogus susimąsto, kai atsitinka jo gyvenime tai, kas neatitinka kasdieniško, įprastų naudojamų kategorijų, interpretacijų, padedančių atrasti prasmę. Anot C. Davis [4], kokia tai bebūtų patirtis, ji pakeičia žmogaus gyvenimą ir netelpa į kasdieninės interpretacijos rėmus; ir tai pasilieka žmogaus atminty ir kūne. Akivaizdu, kad viskas žmogaus gyvenime yra prisiminta, įkūnyta ir atrasta prasmė. Žmogus retai suvokia įvykius, jų realybę pačia giliausia prasme. Štai todėl reikalinga vertybių refleksija. Jos dėka, anot D. Tracy [21], asmens gyvenimo įvykiai tampa parabolėmis, tai yra universaliomis tiesomis - vertybėmis, tampančiomis turtingu įžvalgos šaltiniu ir kvietimu keistis.

Daugelis šių laikų vertybių tyrėjų ir ugdytojų prasmę gyvenime atrasti siūlo naudojant vertybių refleksiją. Tai gi, kas yra ta vertybių refleksija? Vertybių refleksija yra metodas, pratyba, dialogas, aiškinantis žmogaus patirtį ryšyje su vertybėmis [13]. Tai padeda pažinti vertybes kaip pagrindinį šaltinį, ieškant ir atrandant prasmę savo

gyvenime. Kaip teigia autorius, žmogaus gyvenimas ir vertybės yra intymiai susiję. Jei žmogus garbingai pažvelgia į savo gyvenimą, tai jį veda prie vertybių ir atvirksčiai, jei jis atvirai gilinasi į vertybes, tai veda į asmens gyvenimą. Taigi šis metodas yra labai svarbus žmonėms ypatingai šiandien išmokti atrasti vertybinio paveldo išmintį, palaikančią ir puoselėjančią žmonių ir visuomenės bei planetos gyvenimą.

Refleksija, anot J. Shea [19], yra žmogaus įprastų gyvenimo procesų interpretavimo veiksmas, giliau pažvelgiant į savo patirtį ir interpretacijos rėmus. Visa tai reikalauja drąsos, nes padaro žmogų pažeidžiamą dvejopai: pirma, jis patiria incidentą dar kartą. Įvykis tampa dabartimi, prisimenant ir pasakojant tai. Antra, žmogus taip atveria savo interpretavimo rėmus peržiūrai, patikrai, kad patys brangiausi įsitikinimai, lūkesčiai, rūpesčiai, neaiškumai, prieštaravimai ir patys būdai, kaip įprasinti gyvenimą, gali būti kvestionuojami. Tokiame dėmesingame savo patirties peržvelgimo procese gali įvykti išorinių ir vidinių pokyčių. Tokia yra vertybių veikimo galia. Taigi, pagal J. Shea, vertybių refleksija yra procesas, ieškantis prasmės, remiantis vertybinio paveldu kaip pirminiu išminties ir mokymosi šaltiniu. Toks prasmės ieškojimo būdas yra stebinančiai įkūnijantis vertybių veikimą žmogaus gyvenime, savęs, kitų ir pasaulio pažinimą bei rodantis asmens patirties kokybę. Vadinas, autentiškas gyvenimas įsišaknija vertybėse ir yra kaip prasmės ieškojimo pasaulyje rezultatas.

Šių dienų švietėjai T. Groome [13], P. Killen, J. De Beer [16], R. Kinast [17], P. Jarvis [15], taikantys šį metodą savo praktikoje, teigia, kad garbingas pokalbis su vertybėmis ir jų tradicijomis yra įmanomas, bet nėra lengvas. Tokiam sudėtingam dialoge gimsta naujos įžvalgos, išlaisvinančios, kartais šokiruojančios, teikiančios gyvenimą tiek asmenims, tiek pačiam vertybių paveldui.

Amerikiečių švietėjai P. Killen, J. De Beer [16], tyrinėję minėtą prasmės ieškojimo procesą, išskyrė keletą aspektų ir pavadino juos bendrais reflektvyvaus proceso momentais įžvalgai pasiekti. Jų teigimu, žmogus gali pažinti procesą, padedantį įžvelgti išmintį savo kasdienybėje ir matyti tą procesą kaip vertybių refleksijos pagrindą. Tada įžvelgtą išmintį galima sąmoningai taikyti savo gyvenime.

Šio straipsnio tikslas - pateikti vertybių refleksiją kaip prasmingo gyvenimo paieškos metodą šiuolaikinėje visuomenėje.

TYRIMO OBJEKTAS IR METODAI

Tyrimo objektas - vertybių refleksijos proceso tobulinimo galimybės. Tyrimo metodai: mokslinių šaltinių

analizė, lyginimas, sisteminimas ir vertinimas.

Konkretūs uždaviniai: 1. Apibūdinti vertybinės įžvalgos pasiekimo momentus kaip prasmės ieškojimo procesą. 2. Įvertinti vertybių refleksijos metodo ypatumus.

Straipsnyje apibūdinami prasmės ieškojimo proceso svarbiausi momentai ir pateikiama vertybių refleksijos struktūra, analizuojami svarbiausi refleksijos, ją darančios vertybine, ypatumai, apibūdinami vertybių refleksijos įvairiapusiški šaltiniai ir asmens pozicijų svarba vertybių refleksijai. Ugdytojai, socialiniai darbuotojai, medikai, psichologai, politikai, verslininkai, kultūrologai, sielovadininkai ir kt., kuriantys įvairias programas, projektus ir metodikas bei modelius, galės pasinaudoti šiuo metodu, padedančiu reflektuoti asmenines ir bendruomenės vertybes, ieškant tikrų, kokybiškų ir vėrtų įžvalgų.

Vertybių refleksija kaip prasmės ieškojimo procesas.

Vertybių refleksijos paieškos. Kadangi žmogui būdinga ieškoti prasmės, jos ieškoma savo patirtyje, kūryboje, išgyvenimuose, mąstysenoje, kančioje, džiaugsme bei integruojant įvairius gyvenimo aspektus į visumą, na ir tiesiog savo fiziniam išlikimui. Taigi reflektuojant įvykius įsitraukiama į prasmės ieškojimo procesą. Kaip teigia daugelis šiuolaikinių mąstytojų ir švietėjų, prasmės suradimo procesas turi savo struktūrą.

Dauguma autorių vienareikšmiškai vertina jausmus kaip pagrindą prasmės ieškojimo procese. R. May [18] prasmės ieškojimo procese išskiria jausmą ir veiksmą. Jis pabrėžia, kad jausmas žmogų įpareigoja, pririša prie objekto ir užtikrina veiksmą. Tačiau autorius ypatingai atkreipia dėmesį į veiksmą, kaip noro, valios ir sprendimo būtinumą bei sąveiką. Taigi šis veiksmo mechanizmas yra svarbus įžvalgos įkūnijimui kaip vertybių refleksijos proceso praktinis aspektas.

Jausmų, kaip gyvenimo tikroviškumo esmę, pabrėžia G. Colombero [2]. Todėl jausmų įvairovė padeda nustatyti žmogaus gyvenimo vertę ir skatina labiau susimąstyti apie vertybes ir iš jų kylančius veiksmų tikslus. Žmogaus patirtį lydintys jausmai, pagal minėtą autorių, perduoda neišsakytus, nepažintus klausimus, vertybes, išmintį ir yra raktas jų konceptualizacijai. D. Goleman [12], tyrinėdamas emocinį intelektą, konstatavo, jog mokytis jausti ir ugdyti jausmus yra viena iš sunkiausių ir žmogaus laimę laiduojančių disciplinų jo gyvenime.

Taipogi L. Giussani [11] nuomone, jausmas - pamatinis dvasinis veiksnys, kuriame slypi tikroji racionalumo esmė ir žmoniškosios sąmonės šaknys. Jo teigimu, surasti kelią į tikrovės prasmę galima išgyvenant tikrovę be jokių išlygų, tai yra nieko neatsisakant ir nieko nepamirštant. Taigi stiprūs asmens išgyvenimai, susiduriant su tikrove,

kreipia jį išlaikyti autentiškumą ir ieškoti savo išgyvenimų prasmingumo.

Ypatingą reikšmę jausmams suteikia W. Dielthey [10], įvardindamas juos kaip žmogaus dvasinės struktūros centrą. Taigi reflektuojant ar ugdant vertybes, labai svarbu įgyti vertybinį jausmą, atitinkantį vidinį pritarimą, vertinantį, kas išties yra vertinga ir kas turi mažesnę vertę. Aukščiausia vertybė, pagal N. Hartmann, yra ta, kurios realizavimas yra susijęs su didžiausiu pasitenkinimu [14]. Taigi, minėti autoriai prasmės ieškojimo procese jausmus laiko esminiais komponentais, perteikiančiais realybę.

Kiti autoriai pabrėžia įvaizdžių svarbą prasmės ieškojimo procese. Įvaizdžiai, anot psichologų, jau simbolizuoja žmogaus klausimus, vertybes, išskeldami juos į aukštesnį lygmenį nei kūno pojūčiai. Leidžiant savo jausmams įkūnyti klausimus, pereinančius į įvaizdžio lygį, galima pradėti įvaizdžius analizuoti ir iš jų mokyti.

Pagal M. Gerhard, A. Russell [9], įvaizdžiai žmogui padeda pastebėti žodžių prasmės kontekstų elementus, tai yra fiksuoti, dėstyti, nustatyti savo patirtį ryšyje su tuo, kas jau žinoma ir išsiaiškinti tai, kas apie tai dar nežinoma. Taigi įvaizdis siūlo būdą žmogaus patirčiai integruotis į pasaulio prasmę ir žmogaus prasmės pasauliui išsiplėsti naujomis pasaulio patirtimis.

Visgi įvaizdžiai mažiau apibrėžti ir ne tokie tikslūs kaip kalba, žodžiai, jie yra daugiau visuminiai, labiau susieti su žmogaus jausmais ir mažiau racionalizuoti. Galima teigti, jog įvaizdžiai yra protingi, sumanūs, bet ne intelektualizuoti. Šios įvaizdžių kokybės yra esminės, atrandant žmogaus patirties prasmę refleksijos būdu. Kadangi įvaizdžiai nėra galutinai apibrėžti, neišsirutulioję, jie suteikia galimybes atsiskleisti daugybei patirties prasmės aspektų. Įvaizdžiai suteikia galimybę žmogui švelniai, bet aktyviai dalyvauti savo patirties prasmės atradimo procese.

Kaip teigia D. Tracy [21], įvaizdis, užfiksavęs išgyventus žmogaus jausmus įvykyje, yra antro lygmens metafora arba simbolis. Tuo tarpu kūno pojūčiai, palydintys tuos jausmus, sudaro pirmą lygmenį. Kaip metafora ar simbolis, įvaizdis kartu yra ir konkretu, liečiant, kalbant apie tam tikrą įvykį, ir universalu, sujungiant tą įvykį su žmogaus patirtimi giliausiame lygmenyje. Kuo labiau įvaizdis užfiksuoja tam tikrą patirtį, tuo labiau tai skatina rezonansą su kitų žmonių patirtimi. Tokiu būdu įvaizdis ar metafora gali perteikti, išreikšti visų bendrą energiją, bet kartu ir tikrą giluminę žmogišką patirtį.

Anot P. Killen, J. De Beer [16], įvaizdis pasitarnauja kaip tarpininkas tarp išgyventų jausmų ir prasmės. Taigi

jausmo, įvaizdžio derinys yra realiausias, patikimiausias ir svarbiausias momentas prasmės ieškojimo procese ir visuminėje struktūruotoje refleksijoje.

Jei vertybių refleksija vyksta tik spontaniškam lygmeny, prarandama tai, ką vertybinis paveldas suteikia asmens gyvenimo praturtinimui ir įprasminimui. Kaip atsakingi ir tobulėjantys asmenys visi yra skatinami disciplinuotai, metodiškai, sistemingai įtraukti vertybinį paveldą į savo patirties refleksiją, o tai reikalauja sąmoningumo. Disciplinuota refleksija gali pagilinti žmogaus dvasinio paveldo supratimą ir jo kaip asmens konkretų pašaukimą. Perėjimas nuo spontaniškos vertybių refleksijos į daugiau apgalvotą, sąmoningą ir disciplinuotą formas palaiko, stiprina asmens ir bendruomenės vystymąsi, dvasinę brandą.

Pavieniai asmenys ir grupės, naudodami vertybių refleksiją, pasiekia stebinančių rezultatų. Vertybių refleksijos tyrinėtojai P. Killen ir J. De Beer [16] refleksijos procese, siekiant prasmės, vertybinės įžvalgos, išskiria penkis pagrindinius momentus: tai patirtis, jausmai, įvaizdis, įžvalga ir veiksmas (schematiškai: P » J » Įv. » Įž. » V). Juos reikia suprasti kaip sujungtą spiralę: veiksmas, vedantis į naują žmogaus gyvenimo patirtį. Taigi šis prasmės ieškojimo procesas yra toks:

- įsigilinus į savo patirtį, susiduriama su jausmais;
- atkreipiant dėmesį į tuos jausmus, išskyla įvaizdžiai;
- aiškinantis iškilusius įvaizdžius, gali kilti įžvalgos;
- esant pasirengus ir to siekiant, įžvalgos veda į veiksmus.

Šiame prasmės ieškojimo procese atkreipiamas dėmesys į jausmo ir įvaizdžio derinį, kuris užfiksuoja pagrindinę emocinę įtampą, įgaunančią konkrečią išraišką ir galinčią suteikti vertybinę įžvalgą.

Minėti momentai link įžvalgos pateikia supratimą apie žmonių reflektyvumą kasdienybėje. Šių momentų atpažinimas asmens gyvenime gali sustiprinti ir paaiškinti jo refleksijos įprotį. Toks judėjimas link prasmės leidžia suprasti, kaip kartais savo gyvenime pasiekiamo ypatingo supratimo, leidžiančio laisviau pasirinkti savo veiksmus, sustiprinančio ar apibrėžiančio išgyvenimus ryšyje su vertybėmis, gyvenimo realybe, savimi, kitais ir pasauliu.

Apibendrinant galima teigti, kad vertybių refleksijos procesas, pagal daugumą autorių, atitinka įprastinį žmogaus apmąstymo procesą, kuriame svarbiausias dėmesys skiriamas jausmams ir įvaizdžiams, taipogi įžvalgoms ir jų taikymui - veiksmui.

Vertybių refleksijos metodo ypatumai. Vertybių refleksijos struktūra. Įžvalgos siekiančiame procese išryškėja trys esminiai pokyčiai, laisvai jungiantys as-

meninio gyvenimo apmąstymus su vertybiniu paveldu.

1. Pristatant vertybių refleksijos šaltinių žinias, kaip būdą suvaldyti patirties srautą refleksijoje, išplečiama savos patirties koncepcija. 2. Pasirenkamas konkretus įvykis iš kurio nors vieno vertybių refleksijos šaltinio. 3. Ieškoma būdų, kaip galima įjungti savo vertybinį paveldą į refleksiją, laisvai kuriant sąsajas tarp įvairių patirties sričių bei asmeninės ir bendros žmonijos patirties. Sąsaja, kaip teigia P.Killen, J. De Beer, iš vertybinio paveldo į refleksiją įtraukia informaciją, panaudojant iš vertybinių temų kylančius klausimus, siekiant išsiaiškinti visų refleksijos šaltinių teikiamą informaciją.

Minėtieji trys esminiai vertybių refleksijos proceso link įžvalgos pokyčiai sudaro vertybių refleksijos struktūros pagrindą. Taigi vertybių refleksijos struktūrą galima apibendrinti taip:

1. Dėmesio sutelkimas į kažkurį patirties aspektą.
2. Temos esmės identifikavimas, apibūdinant tą patirtį.
3. Temos esmės aiškinimasis ryšyje su vertybiniu paveldu (šaltiniai kaip atskirų patirčių sritys).
4. Naujų tiesų ir prasmų identifikavimas.

Taigi ši struktūra išplaukia iš vertybių refleksijos pagrindinių momentų, kurių ryšys pavaizduotas 1 lentelėje.

Kaip matyti iš lentelės, visą vertybių refleksijos procesą sudaro keturios dalys, kurios yra įsišakniję momentuose link įžvalgos ir sukuria sąmoningą sąsają tarp įvairių patirties šaltinių, apimant asmeninę ir bendruomeninę vertybinę patirtį. Taigi, schema vertybių refleksijos procesui suteikia aiškumo, tikslumo ir konkretumo.

Struktūruotą vertybių refleksijos procesą galima išmokyti ir reguliariai taikyti kaip vertybių refleksijos metodą, pateikiantį gaires reflektuoti. Taipogi jos gali padėti surasti savo reflektavimo būdą, gali būti panaudotos kuriant įvairiausių refleksijos metodus, modelius bei pavyzdžius.

Vertybių refleksijos metodas nurodo elementus, refleksijos procesą aiškiai ir atvirai padarančius vertybiniu.

1. Naudojami klausimai, nukreipiantys dėmesį į savo

1 lentelė. Vertybių refleksijos struktūra pagal P. Killen, J. De Beer [16].

VERTYBIŲ REFLEKSIJOS PROCESO MOMENTAI	VERTYBIŲ REFLEKSIJOS STRUKTŪRA
1. Įsigilinus į savo patirtį, susiduriama su jausmais.	1. Dėmesio sutelkimas į kažkurį patirties aspektą.
2. Atkreipiant dėmesį į tuos jausmus, iškyla įvaizdžiai.	2. Temos esmės identifikavimas, apibūdinant tą patirtį.
3. Aiškinantis iškilusius įvaizdžius, gali kilti įžvalgos.	3. Temos esmės aiškinimasis ryšyje su vertybiniu paveldu (šaltiniai kaip atskirų patirčių sritys).
4. Esant pasirengus ir to siekiant, įžvalgos veda į veiksmus.	4. 4. Naujų tiesų ir prasmų identifikavimas.

išgyventos istorijos dalį iš pasakojimo kaip veiksmo šaltinio, sutelkto į vertybinę temą. 2. Klausimai, skirti nustatyti pasakojimo svarbiausią jausmą ar įvaizdį, padaro refleksiją vertybine, nes jie remiasi vertybinėmis temomis. 3. Refleksijos procesas kuria aišką, tikslią sąsają tarp asmeninės patirties ir vertybinio paveldo. Šioje sąsajoje reikėtų išskirti du svarbius aspektus. *Pirma*, leidžiama pagrindiniam jausmui ar įvaizdžiui susieti save su vertybiniu paveldu, permąstyti jo šaltinius ir išsirinkti klausimą, žinią, pranešimą tolimesniam aiškinimuisi ar analizei. *Antra*, naudojami iš vertybinių temų kylantys tie patys klausimai vertybinio šaltinio informacijai ir iš asmens pasakojimo kilusiam pagrindiniam jausmui ar įvaizdžiui aiškintis.

Apibendrinant vertybių refleksijos struktūrą galima teigti, kad refleksijos procese išryškinti esminiai momentai, suteikiantys aiškų ir konkretų pagrindą vertybinėms įžvalgoms gauti, kurti, perduoti; taipogi gali pasitarnauti kaip gairės kuriant alternatyvias vertybių refleksijos struktūras bei modelius. Visgi, greta struktūros, vertybių refleksijos procese svarbų vaidmenį atlieka žmogaus pozicijos.

Žmogaus pozicijos vertybių refleksijoje. Pozicija, kaip teigia G. Gadamer [7], kuria asmuo pasikliauja refleksijos metu, ženkliai turi reikšmės jo įžvalgų kokybei ir pasitikėjimui jomis kaip rezultatu bei asmeninio gyvenimo su vertybiniu paveldu sąsajoms. Anot minėto autoriaus, žmonės niekada nėra laisvi nuo išankstinių savo interpretacijų, nes jų naujos prasmės atsiskleidžia išankstiniame savo nuostatų rėme ir visa tai apsunkina prasmės ieškojimo procesą. Taipogi vertybių refleksijos tyrėjas R. Kinast [17] pabrėžia, kad tikrumo ir savęs užtikrinimo pozicijos užblokuoja refleksiją ir veda į banalias įžvalgas bei menkina supratimą. Tuo tarpu išsiaiškinimo pozicija skatina visapusiškai išsiskleidusią refleksiją ir veda į stebinančias, nelauktas įžvalgas ir transformuojantį supratimą.

Tikrumo pozicija besiremiantieji mano esą jau žinantys arba lengvai galintys sužinoti žmonijos išgyventos patirties reikšmę; jie mano suprantą žmonijos išminties paveldą. Remiantis tokiu požiūriu refleksija užfiksuoja žmonių įvykius, mintis, jausmus, klausimus ir greitai juos pritaiko į savo iš anksto susikurtus prasmės interpretavimo rėmus.

Refleksijos, besiremiančios tikrumo pozicija, problema yra ta, kad ji nesuteikia galimybės naujoms prasmėms ir netikėtumams. Tikrumu besiremianti refleksija paprasčiausiai sustiprina emocinius, politinius, ekonominius ir kt. nusistovėjusius realybės aspektus. Tokia vertybių refleksija palieka asmenį savo skausme, beprasmybėje,

be gyvybiškų sąsajų su vertybine išmintimi. Savęs užtikrinimo pozicija taip pat žlugdo procesą link įžvalgos. Savęs užtikrinimas leidžia asmeniui solidžiai pasiremti savo išmąstytomis ir jaučiamomis perspektyvomis bei esama patirtimi. Tačiau, pažvelgęs į žmonijos išminties paveldą, asmuo gali sustiprinti savo mintis, nusistatymus, įsitikinimus, emocinius išgyvenimus bei elgesį.

Savęs užtikrinimo pozicija besiremiantieji mano suprantą savo išgyventos patirties reikšmę. Šiame požiūryje asmuo apima visos žmonijos vertybinį paveldą - literatūrinius, kultūrinius ir religinius tekstus, egzistencines temas, perimtas tradicijas - ir greitai jas pritaiko į savo iš anksto susikurtus interpretavimo rėmus. Tokioje refleksijoje nėra vietos naujumui; problematiška yra tai, kad ji nesuteikia naujų prasmų, netikėtumų ir galimybių.

Norint iš vertybinio paveldo gauti įgalinančias ir transformuojančias įžvalgas, reikia įtraukti vertybinę išmintį į refleksiją, remiantis išsiaiškinimo pozicija. Šis požiūris užtikrina, kad kartu siekti vertybinio paveldo ir savos patirties kažkokio supratimo yra viso gyvenimo prasmės ieškojimo procesas. Tai sudėtingas uždavinys ir gyvenimo menas, kaip teigia E. Fromm [6]. Išsiaiškinimo pozicija suteikia galimybę iš naujo patirti visus reflektuojamos situacijos aspektus. Taip atliekant refleksiją asmuo atsiveria savo interpretavimo rėmų plėtimo ir noro keistis galimybei [7]. Tokiu atveju pasitikima ir remiamasi vertybiniu paveldu kaip pirminiu išminties šaltiniu. Tai vyksta tikintis, kad minėta išmintis prabils ir į asmens patirtį ne kaip abstrakčių bendrų tiesų pritaikymas, bet kaip išlaisvinantis žodis, adresuotas tiesiogiai kiekvienam asmeniškai.

Tikra vertybių refleksija prasideda siekiant išsiaiškinti asmeninę patirties prasmę, o tai - galimybė įjungti savo kultūrinio, tradicinio, religinio, paveldo išmintį į refleksijos procesą taip, kad ji suteiktų naujas prasmes. Vertybių refleksijos apibrėžtis įgyja išsiaiškinamąjį pobūdį: tokia refleksija - žmogaus patirties išsiaiškinimo disciplina ir pokalbio su vertybinio paveldo išmintimi patirtis. Minėtas pokalbis yra tikras dialogas, siekiantis išgirsti savo paties ir vertybinio paveldo įsitikinimus, veiksmus ir perspektyvas. Toks dialogas gerbia abiejų pusių integralumą. Vertybių refleksija, be to, gali patvirtinti, prieštarauti, iššaukti, išsiaiškinti, išplėsti asmens patirties ir vertybinio paveldo supratimą. Viso to rezultatas - nauja tiesa ir prasmė gyvenimui.

Savo gyvenimuose žmonės juda tarp tikrumo, savęs užtikrintumo ir išsiaiškinimo pozicijų. Pačia tikrąja savo prasme išsiaiškinimas, anot R. Kinast [17] - dovana, pasitikėjimas, jog vertybinio paveldo išmintis yra su žmogumi ir dėl jo. Jei žmogus pasikliauja išsiaiškinimo

pozicija, jo vertybinis jausmas stiprėja, ugdomi, kaip teigia N. Hartmann [14]. Refleksijos disciplinos dalis - pastebėti požiūrį, kuriuo pasikliaujama refleksijos metu. Vertybių refleksijos disciplina kviečia žmogų pažinti, kaip jo požiūriai veikia asmeninę patirtį ir pačią refleksiją. Neteisiant pasirinktas žmogaus požiūrio pažinimas suteikia geresnį būdą vertybėms ir žmonijos išminčiai judinti asmenį vertybių refleksijoje link išsiaiškinimo, prasmės negu teisiant už tikrumo ir savęs užtikrintumo pozicijas.

Apibendrinant galima teigti, kad žmogaus pozicijos vertybių refleksijos procese atlieka svarbų vaidmenį įžvalgų kokybei, taipogi refleksijos šaltinių pasirinkimui ir jų analizei.

**Vertybių refleksijos šaltiniai - žmogaus patirties sri-
tys.** Filosofas ir švietėjas J. Dewey [3] priskiria patirčiai du svarbius aspektus, tai tęstinumą ir sąveiką, kurie pasižymi eksperimentiškumu, vedančiu į tikslą, vystymąsi. Jo teigimu, vystymasis savo prigimtimi reikalauja įprasmavimo. Anot J. Dewey, tik reflektuota patirtis veda į prasmę. Tuo pačiu jis akcentuoja, kad patirtis visada turi vidinę ir išorinę dimensijas, ir visada yra daugiau negu žmogus ją gali suvokti bet kuriuo momentu.

Anot J. Shea [19], patirtis apima įvykius, kuriuose žmogus yra aktyvus ir pasyvus dalyvis. Visi įvykiai sukuria sąveikas, reikalaujančias bendravimo su savimi ir aplinkiniu pasauliu. Patirtis yra tos sąveikos srautas tarp asmens ir kitų žmonių, vietų, įvykių, materialinių aplinkybių ir kultūrinių faktorių, kurie sudaro asmens identitetą, kontekstą ir pasaulį. Patirtis yra masyvi, neaprepiama ir nugalinti kaip upės srovė. Nediferencijuota patirtis yra per sudėtinga pilnai suvokti ją kaip visumą vienu metu. Taigi reflektuoti reikia žmogiškai valdomus savo patirties epizodus. Kad patirtį būtų įmanoma reflektuoti, vertybių refleksijos tyrėjai sulėtina jos srautą ir išskiria atskiras jos sritis, vadinamas šaltiniais.

Vadinasi, vertybių refleksijos šaltiniai plačiau prasme yra žmogaus ir žmonijos patirtis. Siaurąja prasme, pagal vertybių refleksijos tyrėjus T. Groome [13], P. Killen, J. De Beer [16], R. Kinast [17], išskiriama keletas svarbių žmogaus patirties sričių, vadinamų šaltinių, kuriais reikėtų naudotis vertybių refleksijoje: 1) veiksmas kaip išgyventas pasakojimas; 2) kultūra; 3) religinė tradicija ir 4) žmogaus pozicijos.

1. Veiksmas kaip išgyventas pasakojimas. Vertybių refleksijos procese, siekiant įžvalgos, žmonės linkę pradėti refleksiją susitelkiant į vieną patirties aspektą, tai yra į savo išgyventą pasakojimą. Juk patirtis yra sudaryta iš istorijų ir įvykių, sudarančių asmens gyvenimą. Išgyventas pasakojimas apima visas žmogaus mintis,

jausmus, veiksmus ir su jais susietas perspektyvas, net jei tos mintys ir jausmai nėra jo pirmam pažinimo plane. Gyvenimo istorijos ar išgyventi pasakojimai žmonėms yra kaip veiksmo šaltinis refleksijai. Taigi dažniausiai vertybių refleksija ir pradama šiuo šaltiniu, kuris yra žmogaus patirties dalis.

2. Kultūra. Kultūra daug stipriau įtakojantis patirties aspektas nei žmogus paprastai įsivaizduoja. Siaura prasme kultūra suprantama ir apibrėžiama kaip kūryba. Plačia prasme kultūra, pagal kultūros tyrinėtoją K. Tanner [20], tai toks gausus, žymus ir dominuojantis šaltinis, kurį lengviausia suvokti kaip turintį tris skirtingas, bet neatsiejamas dalis.

Pirma kultūros dalis - visokiariopa žmonijos kūryba, apimanti simbolius, papročius, šventes, požiūrius, vertybes, mokslus, žmonių darbo rezultatus ir jų filosofijas.

Antra kultūros dalis apima sąveikas, bendravimo būdus, struktūras, pavyzdžius, suformuojančius ekonomines sąveikas, politinę sistemą, įstatymus, šeimą; būdus, kuriais žmonės veikia visuomenėje, atlikdami tam tikrus vaidmenis, būdami mamomis, tėvais, artimaisiais, draugais, bendradarbiais, vadovais ir kt. Ši kultūros samprata yra vadinama socialine struktūra.

Trečia kultūros dalis, į kurią tik šiais laikais pradeda rimčiau kreipti dėmesį, yra fizinė aplinka. Populiacijos problemos, šiuokšlės, negyvos industrinės ir atominės atliekos, oro kokybė, senų girių išsaugojimas ir kt. verčia žmones vis daugiau susimąstyti apie ekologinį savo gyvenimo kontekstą, apie žemę, orą ir vandenį. Mokslinė teorija, kad žemė pati savyje yra gyvas organizmas, reikalauja visų geros valios žmonių daug daugiau sutelktos šios problematikos refleksijos.

3. Religinė tradicija. Religinė tradicija yra dar vienas labai svarbus žmogaus patirties aspektas. Pavyzdžiui, krikščionims tradicijos šaltinis apima autoritetinę Bibliją, doktrinos mokymus, religijos herojų istorijas, šventuosius, Bažnyčios istoriją, oficialius Bažnyčios dokumentus ir kt.

Krikščionims jų tradicija turi savyje autoritetą, kadangi jie tiki, kad tai gali ypatingu būdu susieti žmogų su Dievu ir visų krikščionių protėvių išmintimi. Kitų religinių tradicijų asmenims - budizmo, judaizmo, islamo ar afrikiečių, Amerikos indėnų ir kitų vietinių gentinių tradicijų - jų pačių religinis palikimas sudaro jų autoritetinį tradicinį šaltinį. Religinis pliuralizmas ir tarpreliginis dialogas leidžia semtis iš visų savo religinės patirties šaltinių.

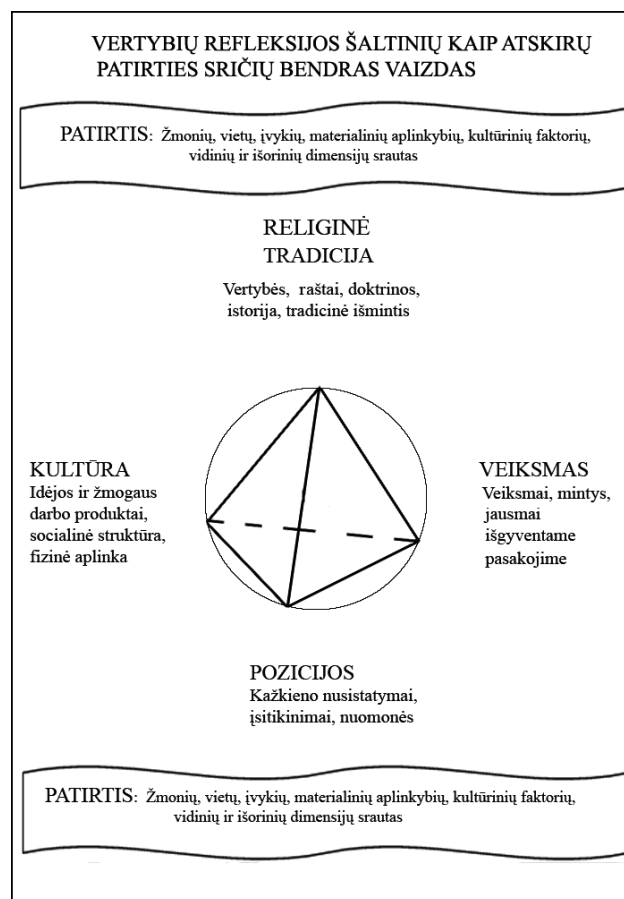
Religinė tradicija - religinių vertybių sanauja, gausi ir bendražmogiškųjų vertybių bei išminties. Šiandieniniame pasaulyje vis svarbesnis darosi tarpreliginis dialogas,

reikalaujantis ne tik tolerancijos kitos religinės tradicijos vertybėms, bet ir jų kaip bendražmogiškosios išminties pažinimo bei vertinimo.

4. Žmogaus pozicijos. Be veiksmo (išgyvento pasakojimo), religinės tradicijos (religinės išminties, kurią žmonės priima kaip autoritetinę) ir kultūros (idėjos, socialinės struktūros, ekologinė aplinka), kiekvienas asmuo puoselėja asmenines pozicijas, sudarančias ketvirtą patirties sritį - šaltinį. Pozicijos - tai žmonių požiūriai, nuomonės, įsitikinimai, kurių kiekvienas laikosi ir juos gina. Pozicijų teiginiai dažnai apima žmonių vaidmenų ir vertybių supratimą, susietą su visuomene, politika, religija ir ekonomika.

Interpretuodamas savo gyvenimo įvykius ar kažką iš savo kultūros ar religinės tradicijos, asmuo aiškiai išreiškia savo pozicijas [21]. Taigi pozicijos yra žmonių sukurti prasminiai teiginiai, interpretuojantys jų gyvenimą.

Kaip teigia D. Tracy, kuo žmonės sąžiningesni ir tiks-

1 pav. Vertybių refleksijos šaltinių kaip atskirų patirties sričių bendras vaizdas pagal P. Killen, J. De Beer [16].

lingai reflektyvūs, tuo labiau jie suvokia veikiančių savo patirtyse pozicijų vaidmenis [21]. T. Groome [13] teigimu, mokymasis atskirti ir priimti savo pozicijas sudaro svarbią žmogaus dvasinio augimo dalį, nes jos gali arba sulaikyti nuo vertybių, prasmės ieškojimo savo gyvenime, arba atverti vertybinį pasaulį dar akivaizdžiau ir aiškiau.

Taigi, kad galėtų reflektuoti, žmogus turi valdyti atskiras patirties sritis. 1-ame paveiksle pateikiamas vizualinis patirties pristatymas ir vertybių refleksijos šaltiniai pagal P. Killen, J. De Beer.

Paveiksle patirtis yra pavaizduota kaip upė, sudaryta iš sąveikos, ryšių tarp individo ir žmonių, vietų, įvykių ir kitų gyvenimo faktorių. Upėje yra į rutulį telpanti prizmė, kurios kiekvienas kampas simbolizuoja atskirą vertybių refleksijos šaltinį kaip atskirą patirties sritį. Prizmė pristato dinamišką ryšį tarp patirties sričių - šaltinių. Taigi bet kokio įvykio prasmė atsiskleidžia tik tuomet, kai asmuo rūpinasi, domisi šiais šaltiniais ir jų bręstančiais ryšiais. Prizmė rutulyje primena, jog vertybių refleksijai žmogus privalo sustabdyti patirties srautą ir susitelkti į konkretų įvykį ar situaciją. Rutulys pristato patirties upę, akimirksniu sustingusią laike.

Reflektuodamas žmogus pritaiko struktūrą, galvodamas apie įvykį ar situaciją naudojamų patirties sričių ar refleksijos šaltinių terminais, posakiais, kalba. Toks procesas, pagal P. Killen, J. De Beer [16], leidžia asmeniui pradėti atrasti tam tikro įvykio pilnesnę, gilesnę, tikresnę reikšmę, ypatingai jo prasmę žmonijos vertybinio paveldo šviesoje. Vadinas, vertybių refleksija padeda sulėtinti savo įprastą prasmės kūrimo procesą tam, kad būtų galima iš arčiau pažvelgti į situaciją ir suprasti, kaip iš jos kuriama prasmė. Reiškia, vertybių refleksijos šaltiniai yra žmogaus patirties konstruktai, panaudojami refleksijai, kitaip tariant, savo patirties įprasminimui atsižvelgiama į kitų žmonių prasmės paieškas ir išmintį.

Apibendrinant reikia pabrėžti, kad vertybių refleksijoje reikėtų naudotis bent dviem šaltiniais, o visų minėtų šaltinių įjungimas veda į visapusišką, holistinę refleksiją. Refleksija, jungianti asmeninę ir bendruomeninę (šaltinių) vertybinę patirtis reikalauja įvairių patirties sričių valdymo.

IŠVADOS

1. Prasmės ieškojimo procesas - tai atsakas į žmogaus veržlumą atrasti vertingą ir tikrą gyvenimo prasmę. Prasmės troškimas motyvuoja reflektuoti. Žmogui reikia suprasti, kas jam atsitinka, apgaubti savo egzistenciją interpretacija, reflektuojančia savo gyvenimo integralumą, darnumą, ryšį ir reikšmingumą, o tai sudaro asmens, visuomenės dvasinės gerovės esmę.

2. Laisva ir sąmoninga vertybių refleksija sukuria

įprastą prasmei atrasti procesą, apibūdinamą kaip momentus link įžvalgos, kuriuos sudaro patirtis, jausmai, įvaizdis, įžvalga ir veiksmas. Šie momentai pateikia pagrindą, iš kurio kyla vertybių refleksijos struktūra, leidžianti suprasti vertybinės prasmės kūrimo būdą.

3. Vertybių refleksija – tai metodas ar tiesiog priemonė, disciplinuotas prasmės ieškojimo būdas visiems. Struktūruotas prasmės kūrimo procesas gali padėti žmonėms surasti savo prasmės ieškojimo būdus. Taipogi tokia struktūra pateikia gaires įsitraukti į vertybių refleksijos vystymosi procesus asmeninėje ar grupės aplinkoje.

4. Vertybių refleksija reikalauja išjudėti iš prieštarų tikrumo, savęs užtikrintumo pozicijų tam, kad priimtume išsiaiškinimo poziciją, norą pasitikėti, kad universalios vertybės egzistuoja žmogaus patirtyje ir kad tiek asmeninė, tiek žmonijos vertybinė išmintis gali suteikti kažką vertingo, prasmingo ir tikro, tai yra turėti reikšmės refleksijos gaunamų įžvalgų kokybei.

5. Prasmės ieškojimo procesui būdingas laisvas patirties skirstymas į atskiras jos sritis - vertybių refleksijos šaltinius - tokius kaip: veiksmas kaip išgyventas pasakojimas, kultūra, religinė tradicija ir žmogaus pozicijos; taipogi laisvas vertybinio paveldo bei kitų žmogaus patirties šaltinių naudojimas ir susiejimas.

6. Vertybių refleksija žmones suveda į akistatą su universaliosiomis vertybėmis ir prasme pačiame giliausiame lygmenyje. Toks susidūrimas leidžia vertybėmis žmones transformuoti ir tuo pačiu padaro juos vertybių paveldo kūrėjais. Priešingu atveju, vertybės tampa tam tikromis sustabarėjusiomis normomis, neturinčiomis ryšio su realiu gyvenimu ir sunkiai skinasi kelią jaunoje kartoje.

7. Sujungus asmeninę patirtį su vertybinio paveldu, refleksija kreipiama vertybine linkme. Tokia praktika žmones paskatina tiek individualiai, tiek bendruomeniškai siekti pažinimo, jautrinti sąžinę ir kritinės perspektyvos jautrumą ryšyje su savimi, šeima, bendruomene ir pačiomis vertybėmis.

8. Nors vertybių refleksija yra universalus ir disciplinuotas būdas visiems ieškantiems prasmės, vis dėlto pasaulio dvasinei gerovei ypač reikia vertybes reflektuojančių žmonių politikoje, ugdyme, socialiniame darbe, kultūroje, medicinoje, versle ir visose kitose gyvenimo sferose.

Literatūra

1. Ashley B., O'Rourke K. Healthcare Ethics. St. Louis, MO, USA, 1989.
2. Colombero G. Vidinio išgijimo kelias. Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001.
3. Dewey J. Experience and Education. New York: Touchstone, 1997.

4. Davis C. *Body as Spirit; The Nature of Religious Feeling*. London: Hodder and Stoughton, 1976.

5. Frank V. *Žmogus prasmės akivaizdoje*. Katalikų pasaulio leidiniai, 2010.

6. Fromm E. *Žmogus sau*. Kaunas: Verba vera, 2008.

7. Gadamer G. *Truth and Method*. New York: Crossroad, 1982.

8. Gadamer G. *Istorija, menas, kalba*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.

9. Gerhart M., Russell A. *Metaphoric Process*. Texas University Press, 1984.

10. Dilthey W. *Descriptive Psychology and Historical Understanding*. New York: Crossroad, 1978.

11. Giussani L. *Religinis jausmas I d*. Vilnius, 2000.

12. Goleman D. *Emocinis intelektas*. Vilnius: Preslika, 2001.

13. Groome T. *Educating for Life*. Texas Thomas More Press, 1998.

14. Hartmann N. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: prada, 2001.

15. Jarvis P. *Mokymosi paradoksai*. VDU švietimo studijų centras, 2001.

16. Killen P., J. De Beer J. *The Art of Theological Reflektion*. Crossroad, New York, 1999.

17. Kinast R. *Making Faith Sense in Everyday Life*. Collegville, Minesota: The Liturgical Press, 1999.

18. May R. *Meilė ir valia*. Vaga, 2010.

19. Shea J. *The Spirit Master*. Chicago: Thomas More Press, 1987.

20. Tanner K. *Theories of Culture*. Fortress Press: Mineapolis, 1997.

21. Tracy D. *The Analogical Imagination*. New York: Crossroad, 1981.

22. Verbylaitė D. *Dvasingumas ir jo ugdymo galimybės universitete*. ŠU, 2006.

REFLECTION OF VALUES AS MEANINGFUL SEARCH IN CONTEMPORARY SOCIETY

Dalia Verbylė

Key words: values, meaning, heritage of values, wisdom, reflection of values, image, insight, action, experience, experiential aspects, resources for reflection.

Summary

Human desire to reflect in search for meaning are connected with values and their knowledge. Values and meaning give purpose to humans and it is the way of educating and treatment. Theoretical research allow to state that reflection of values is the basis for meaningful search in contemporary society. The five moments in the process of meaningful search which are presented in the article. The moments lead to valuable insight. So there is a structure for search of meaning is introduced and the difficult peculiarities of the method.

Correspondence to: daliaverbyle@gmail.com

Gauta 2011-06-01

